

BARDAĞA DENİZ DÖKÜLÜR MÜ? MESNEVÎ-Yİ ŞERİF'İN YİRMİNCİ BEYTİNE DAİR

Turgut KOÇOĞLU*

Özet

Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî olarak şöhret bulmuş Mesnevî-yi Manevî adlı eseri, 13. asırdan günümüze dek tazeliğini korumuş, farklı coğrafyalarda okunmuş ve birçok dile çevrilmiştir. Mevlânâ'nın Farsça telif ettiği 6 ciltlik bu eseri, sadece tercüme edilmemiş, daha iyi anlaşılması için Türkçe, Farsça, Arapça gibi dillerde şerhleri yapılmıştır. Mevlânâ, Mesnevî-yi Manevî'de İlahî hakikat ve sırları daha iyi anlatmak için temsil ve tahkiye üslûbu kullanmıştır. Söz konusu bu kıssa ve sembollerin/metaforların açıklanması çabası zaman içerisinde Mesnevî şerhi geleneğini doğurmuştur. Mesnevî'ye 15. asırdan 21. asra değin özellikle Türkçe Şerhler yazılmıştır. Günümüzde Mesnevî'ye dair çalışma yapan akademisyenler de Mesnevî'yi şerh/yorumlama çalışmaları yapmaktadır. Bu yazıda söz konusu şerh çalışmalarının ikinci bölümü kapsamında 20. beyit incelenmiştir. Önceki şârihlerin yorumları aktarılıp değerlendirilmiştir. Bu şârihlerin genelde benzer yorumlar yaptığı ancak bazılarının farklı bakış açıları sunduğu görülmüştür. Şem'î, Sarı Abdullah Efendi ve O Mevlevî 20. beyte işârî yorumlar da yapmıştır.

19-22 arası beyitler anlam bağına sahiptir. Bunlar içerisindeki bir beyti değerlendirirken bu baği gözetmek gerekir. Hem bu baği hem söz konusu şârih yorumlarını dikkate alarak yaptığımız değerlendirmeye göre bu beytin merkezinde "hırs" kavramı bulunmaktadır. 19. beyitten anlaşıldığına göre hırsın, altın ve gümüş sembollerinden hareketle mâsivâya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Hırs ve mâsivâ derdine karşı Mevlânâ bir tedbir, bir de ilaç önerir. Tedbir kanaattir. Kanaat, hırsı uzak tutar. Ancak hırs hastalığı bulaşmış ve mâsivâ putları gönle girmişse onu söküp atacak olan ilaç aşktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, şerh.

CAN THE SEA BE POURED INTO A CUP? ON THE TWENTIETH COUPLET OF THE MASNAVI-I SHARIF

Abstract

Mevlânâ Celaleddin-i Rumi's renowned work *Masnavi-yi Ma'navi*, widely known as the *Masnavi*, has preserved its intellectual vitality from the 13th century to the present, being read across diverse regions and translated into numerous languages. This six-volume Persian masterpiece has not only been translated but also extensively commented upon in Turkish, Persian, Arabic, and other languages to facilitate deeper understanding. In the *Masnavi*, Rumi employs representational and narrative techniques to convey divine truths and spiritual mysteries. The effort to elucidate these allegories, symbols, and metaphors has gradually given rise to a rich tradition of *Masnavi* commentary. From the 15th to the 21st centuries, significant commentaries have been produced particularly in Turkish. Contemporary scholars studying *Masnavi* continue to interpret and annotate it within this tradition. This study analyzes the twentieth couplet as part of the second phase of an ongoing commentary project. The interpretations of earlier commentators are presented and evaluated. While most of these commentators arrive at similar conclusions, some offer distinctive perspectives. Şem'î, Sarı Abdullah Efendi, and O. Mevlevî, in particular, provide *ishari* interpretations of the couplet.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: kocogluturgut@gmail.com ORCID: 0000-0001-5144-3854

Couplets 19–22 form a coherent thematic unit. Therefore, examining the twentieth couplet requires attention to this semantic continuity. Based on this connection and the analyses of previous commentators, the central theme of the couplet is “greed.” As indicated by couplet 19, symbolized through gold and silver, greed is directed toward *mâsivâ*. Rumi proposes both a preventive measure and a remedy for the affliction of greed. The precaution is contentment. Contentment keeps greed at bay. However, if the disease of greed has spread and the idols of *mâsivâ* have settled in the heart, the remedy that will uproot them is love.

Keywords: Mevlâna, Masnavi, commentary.

کر بریزی بحررا در کوزه

چند کنجد قسمت یک روزه

Ger birîzî bahrrâ der kûzeyî

Çend gunced kısmet-i yek-rûzeyî

(Eğer denizi bir bardağa döksen, ne kadar sığar? Bir günlük kısmet kadar sığar.)

Mesnevî şerhleri yazısının ilk bölümünde, Mesnevî-yi Şerîf’in ilk 18 beytinin kendi içinde müstakil bir kıssa gibi anlaşılması gerektiğine ve şerh yapılırken bunu gözetmenin anlama ve anlamlandırma açısından daha doğru olacağına dikkat çekilmişti. (Koçoğlu, 2024). Mevlânâ 19. beyitte farklı bir kavram üzerinde yoğunlaşır. Bu kavram genel anlamda mâsivâdır. Mevlânâ 19. beyitte şöyle söyler: “Bend bügsil bâş âzâd ey püser/ Çend bâşî bend-i sîm ü bend-i zer” yani “Ey oğul! Bağını kır ve kurtul. Daha ne kadar altın ve gümüşe esir olacaksın.” Bu beyitteki bend, sîm, zer gibi kelimeleri, “mâsivâ” kavramının içerisinde düşünmek yanlış olmaz. Mâsivâ ise tasavvufta, Allah’ın dışındaki her şeydir ve insanı Allah’tan uzaklaştıran bir bend ve bağdır. Bu bağ esasen kalbi esir ettiği için önemli olan kalbi esaretten kurtarmaktır. Beytullah kabul edilen mümin gönlü, ilâhî aşkın haricinde bir sevgiye tutsak olmamalıdır. 20. beyit anlam olarak bu beytin devamı mahiyetindedir.

20. beyitteki “ger” kelimesi “eğer” anlamındadır ve ilk dizeyi şart cümlesi yapar, ikinci dize de bunun cezâsı/yanıtıdır. “birîzî” fiili “dökmek, doldurmak, boca etmek” anlamında “rîhten” masdarından çekimlenmiştir ve “ger” kelimesi ile birlikte “dökersen, boşaltırsan” anlamlarına gelmektedir. “Bahr”, deniz; “kûze” ise “testi, bardak, kâse” anlamlarında kullanılır. “çend” kelimesi “kaç, ne kadar, ne zamana dek?” gibi anlamlara sahiptir. “Gunced”, “sıgmak, içine almak” anlamlarındaki “guncîden” masdarından çekimlenmiştir. “Kısmet”, “takdir edilen şey, nasip” manalarındadır ve “yek rûze”, “bir günlük” anlamındadır.¹ Bu durumda beyit “Eğer denizi bir bardağa döksen, ne kadar sığar? Bir günlük kısmet kadar sığar.” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

¹ Sözcük Anlamları için bakınız: Devellioğlu, F. (2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.; Kanar, M. (2015). *Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.

Mevlânâ bu beyitle ne anlatmak istemiştir? Mütekaddim şârihler bu beyitle ilgili benzer yorumlar yapmakla birlikte farklı tevillerde bulunmuşlardır. Şem'î, bu beyit için bir zâhirî bir de işârî yorum yapar. Ona göre beyit zâhirde *hırsı* yok etmek gerektiğini çünkü hırsın Allah'tan uzaklaşmaya ve nasipsizliğe sebep olduğunu, kanaatin de irfan ve Allah'a yakınlaşmaya vesile olduğunu beyan eder. Şem'î, işârî tevilinde, derya içen sermest âşıkların Mevlânâ'nın inci saçan sözlerini anlamadan marifet denizinin dalgıcı ve İlâhî sırların sırdaşı olamayacaklarını belirtir.²

Ankaravî beyitteki *bahr* kelimesini *bahr-i rızık* yani *rızık denizi*, *kûze* kelimesini de *kûze-yi vücûd* yani *beden kâsesi* olarak açıklar; buradan hareketle rızık denizi ne kadar geniş olursa olsun; insanın, o denizden ancak beden kâsesi için takdir edilen miktarda rızıkla nasipleneceğini belirtir. “*Biz, onların dünya hayatındaki geçimliklerini taksim ettik.*” mealindeki Zuhuf suresinin 32. ayetini delil göstererek kimsenin nasibinde olan rızıkdan daha fazlasını elde edemeyeceğini ifade eder.³

Sarı Abdullah Efendi, “*Bu kûze-yi hakire-yi hestî-yi şûmı, seng-i nîstî ile şikeste ve katre-yi sagîre-yi ta'ayyün-i mevhûmı deryâ-yı vahdette endâhte kılmayasın kısmet-i yek-rûze vü se-rûze müzayakasından halâs olımazsın ve katre-yi rûhı ayn-ı deryâ bulımazsın*” cümleleriyle beyte işârî bir yorum getirir. Yani ona göre küçük, değersiz varlık/beden kâsesini fenâ/yokluk taşı ile kırmadıkça ve belirli belirsiz küçüklükteki beden damlasını vahdet denizine atmadıkça bir iki günlük rızık kazanma meşakkatinden kurtulmak ve ruh damlasını, denizin kendisinde bulmak mümkün olmaz. Sarı Abdullah Efendi bu işârî tevilinin ardından beytin anlamını bir önceki beyte bağlayarak biraz da Ankaravî yorumunu hatırlatacak minvalde şu açıklamayı yapar. “*Ey sîm ü zer bendine kayd olan derd-mend tutalım ki dünyâ malını cem' idüp kemâl-i hırsından bahr-i erzâkı sebû-yı tama'ına dökmişsin ne müfîd ki ber-fehvâ-yı 'nahnu kasemnâ beynehum ma'îşetehum fî'l-hayâtî'd-dünyâ' kısmet-i yek-rûzeden başka sığmaz ve rûz-ı merreden gayrı nasîbü'n olmaz*”⁴ Kısaca demek olur ki: Ey altına ve gümüşe tutsak, dertli kişi! Farz et dünya malını toplayıp aşırı hırsından rızık denizini, tamah kâsesine doldurdun, neye yarar! Zira “*Biz, onların dünya hayatındaki geçimliklerini taksim ettik*” ayetinin sırrınca bir günlük rızıkdan başkası sana nasip olmaz.

Bursevî, beytin tercümesini vermekle yetinir. (Ak, 2012, s. 71). Ebussu'ûd El-Kayserî, âlem nimetle dolu olsa da insan ancak midesinin alacağı kadar istifa eder yorumunda bulunur. (Koçoğlu, 2014, s. 78)

Ahmed Avni Konuk da Ankaravî gibi *bahr* (deniz) kelimesini dünya rızığının çokluğu ve *kûze* (bardak) kelimesini de insanın cismi olarak tevil eder. Konuk'a göre insan, deniz genişliğindeki rızık bardak mesabesinde cisminde sığdırmaya

² Kaynak alınan Şem'î şerhi Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu, Koleksiyon No: 00334, vr. 9a.

³ Kaynak alınan Ankaravî şerhi nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Koleksiyonu, Koleksiyon No: 01524, s. 3

⁴ Kaynak alınan Sarı Abdullah Efendi nüshası: TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, s. 125, URI <http://hdl.handle.net/11543/52>. (Erişim tarihi: 08.11.2025)

çalışsa ancak bir günlük rızık kadar sığar. Rızık insanın boğazından geçen şeydir. İnsanın kazanıp biriktirdiği ancak henüz yiyemediği şey rızık değildir. Nitekim bankalara biriktirdikleri yüz binlerce liralara yemeden ölüp giden insanları haddi hesabı yoktur. (Konuk, 2004, s. 90)

Tahirü'l-Mevlevî, beyti önce hırsın zıttı olan “kanaat” kavramı ile açıklamaya çalışır. “Kanaat tükenmez bir hazinedir” hadisini delil gösteren Tahirü'l-Mevlevî, insanın kendinden yukarıda olanlara değil de kendinden aşağıda olanlara bakıp ibret alırsa elindekine kanaat edip bununla teselli bulacağını ifade eder; ayrıca mezkûr şârihlerin yorumuna benzer şekilde, servetin deniz gibi de olsa ondan istifaden mideni bir günlük dolduracak miktardan ibarettir, açıklamasını yapar. (Tahirü'l-Mevlevî, 1975, s. 76-77)

Abidin Paşa, bürokratik görevi etkisi ile de olabilir, bu beyti birçok şârihe göre farklı açıdan yorumlar. Ona göre bazı insanlar, emredilmiş ibadetleri, devlete ve insanlara borçlu oldukları vazifeleri bırakırlar. Akıllarını fikirlerini mal çoğaltmaya, lezzet ve haz elde etmeye hasrederler. Çok mal ve parayı kendilerine, çocuklarına, torunlarına büyük bir saadet sermayesi ve güvenlik çaresi zannederler. Buna rağmen Abidin Paşa'ya göre zengin olmak için çalışmak makbul ve muteberdir. Hatta çalışıp kazanmak hadis-i şerifle tergiptir edilmektedir. Ancak bunda bir ölçü olmalıdır. Mal eğer kişiyi Yaradan'a ibadet, devlet ve insanlığa hizmet etmekten alıkoymuyorsa hatta başka yüce görevlerin yapılmasına hizmet ediyor ve yardımcı oluyorsa makbuldür. Aksi takdirde makbul değildir ve insan için musibet ve mazarrattır. Ayrıca insan, servet elde ettiğinde onu kalbine yerleştirmez, gereğinden fazla önem vermez, lüzum ettikçe sarf ederse o servet bir saadet kaynağı olur. Ancak kalbinde servetin sevgisi yerleşir, sadaka vermez, serveti hayırlı işlere harcamazsa o mal insan için azap ve vebal olur. (Karaçorlu, 2007, s.26)

Hüseyin Top'un 20. beyitle ilgili yorumları, Tahirü'l-Mevlevî ve Avni Konuk'un yorumlarına benzer. O da *kûze* (bardak) kelimesini insan olarak yorumlar. İnsan da bir kap gibidir. Dünya insanın olsa ancak midesinin aldığı kadar yiyebilir. İnsanın rızık, boğazından geçen kadardır. Serveti deniz kadar da olsa insanın midesine girecek, bir kâse çorba kadardır. Onu da mide kabul ederse, nasip olursa... Bu yüzden Hz. Ali “Harîs olan çok fakirdir.” buyurur. Çünkü çok hırslı kişinin gözü doymaz, sürekli açlık hisseder. Buna çare de Hz. Muhammed'in “Kanaat tükenmez bir hazinedir.” hadisini idrak etmektir. Ayrıca aşırı hırs duyulan şey, put haline gelir. Bu yüzden dünya malına karşı hırsı frenlemek gerektir (Top, 2011, s. 61-62).

O Mevlevî, birçok şârih gibi *bahri* (deniz), dünya nimetlerine; *kûzeyi*, insan bedenine benzetir. İnsan bütün dünya nimetlerine sahip olsa da nasibi beden testisinin alacağı kadardır. Kısa bir işârî yorum da yapan O Mevlevî; insanın, bâkî olan manevi nimetleri Allah'tan isteyerek gönül testisini tevhid denizi ile doldurmak gerektiğini ifade eder (O Mevlevî, 1972, s. 32).

16. asırdan 21. asra dek Mesnevî-yi Şerîf'i anlamlandırmaya çalışan şârihlerin yorumlarına ana hatları ile bakıldığında hepsinin aynı minvalde açıklamalar yaptığı görülmektedir. Onlar, genellikle yirminci beytin anahtar kelimeleri olan *bahri*

dünya nimetleri, *kûzeyi* de insan bedeni olarak açıklamışlardır. Buradan hareketle *rızık* kavramını merkeze alarak insanın ne kadar malı olursa olsun kutsal kaynaklarda da belirtildiği üzere günlük rızıkları takdir edilmiştir ve ondan ötesi insana nasip olmaz; ne kadar servet biriktirirse biriktirsin, nasibi midesinin aldığı kadardır. Topladığı mal mülkten geri kalan ise ona fayda vermeyecektir. Bu sebeple insan fazla mala mülke hırs etmemelidir. Bu minvaldeki yorumlara ilaveten Abidin Paşa beyte daha şer'î ve ictimai bir bakış açısı getirir: Kutsal kaynaklara göre çalışmak ve kazanmak Allah'ın sevdiği işlerdendir ancak elde edilen servete gönül bağlanmamalı ve mal mülk hayır yolunda sarf edilmelidir. Bu takdirde bir Müslüman'ın zengin olmasında beis yoktur.

İsmi zikredilen şârihler içerisinde Şem'î, Sarı Abdullah Efendi ve O Mevlevî'nin işârî yorumlara da yer verdiği dikkat çekmektedir. Şem'î'nin işârî yorumu iddialı ancak konumu noktasından bakınca makul görülür. Çünkü o işârî yorumunda Mevlânâ'nın inci gibi sözlerini anlamayan dervişlerin ilahi sırlar ve marifetlere ulaşamayacağını düşünür. Sarı Abdullah Efendi'nin işârî şerhi ise tasavvufun genel idrakini içerir niteliktedir: "Maddeyi temsil eden beden testisi fenâ/yokluk taşı ile kırılıp beden damlası vahdet denizine düşmeli ki ruh vahdete ulaşsın." O Mevlevî de işârî yorumunda ancak manevi nimetler talep edildiğinde gönül testisine, vahdet denizinin döküleceğini belirtir.

Mesnevî-yi Şerif'in ilk 18 beytini müstakil bir bölüm olarak düşünürsek 19. beyitten itibaren Mevlânâ yeni bir konu üzerinde durmaya başlar. 19-22. beyitler anlam olarak bir konu kümesi şeklinde değerlendirilebilir. Zira birçok şârih bu beyitleri açıklarken beyitler arasında anlam bağı kurmuşlardır. 19. beyitteki "ey püser" (ey oğul) ifadesi bir babanın evladına nasihat hitabı gibidir ve zaten bu beyitteki kopar, kurtul anlamında ve emir kipinde fiiller, nasihat perdesine bürünmüş telkinlerdir. *Püser* (oğul) kelimesi henüz yetişmemişliğe, maddî ve manevî anlamda olgunlaşmamış olmaya işaret eder. 19. beytin tarîka yeni girmiş derviş hatta derviş metaforunda insanı sembolize ettiği söylenebilir. 20. beyitte söz konusu nasihat devam etmektedir. İlk başta da belirtildiği üzere 19-22. beyitlerin odak noktasında mâsivâ vardır. Mâsivâ sevgisi, tasavvufî düşüncede insanı Allah'tan uzaklaştırır. Hatta bu sevgi hırs mesabesine ulaşır, ki 21. beyitte özellikle "harîsân" (çok hırslılar), ifadesi bu tehlikeyi nazar verir; o zaman mâsivâ insanın gönlünde putlaşır. Altın-gümüş, para-pul, mal-mülk insanın putu haline gelir; gönül kabesi bu putlarla dolar ve tevhid o gönle giremez. Mevlânâ 21. beyitte bu tehlikeye karşı tedbir olarak "kanaat" kavramını siper etmeyi önerir ancak söz konusu putlar gönül Kâbe'sine dikilmişse, buna çare 22. beyitte sunulur. Gönül Kâbe'sindeki, mâsivâ putlarını ancak İbrahimî bir el gibi olan aşk pençesi yıkacaktır.

İlk 18 beyitten hemen sonraki dört beyitte Mevlânâ'nın mâsivâ, hırs, kanaat ve aşk kavramları etrafında yoğunlaşması manidardır. Çünkü tasavvufî anlayışta tevhide ve mutlak hakikate giden yolda en büyük engel mâsivâdır. Derviş/insan öncelikle bu engelle takılmamalı veya takılmışsa ondan kurtulmalıdır. Ondan kurtulmanın

tedbiri kanaat, onu yok etmenin çaresi de aşktır. Gönül hânesi, mâsivâ kirinden arındırılmalı ki vahdet misafiri buyur edilsin.

Kaynakça

- Abidin Paşa. (2007). *Mesnevî Şerhi (Cilt 1)*. (Sadeleştiren: Mehmet Sait Karaçorlu). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bursevî, İ. H. (2012). *Mesnevî'nin Ruhu*. (S. Ak, Dü.) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi.
- Devellioğlu, F. (2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- İsmail-i Ankaravî, *Mecmûatü'l-Letâ'if ve Matmûrâtü'l-Ma'ârif*. Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Koleksiyonu.
- Kanar, M. (2015). *Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Koçoğlu, T. (2014). *Nakşî Şeyhi Ebussuûd El-Kayserî Şerh-i Mesnevî*. Kayseri: Laçın Yayınları.
- Koçoğlu, T. (2014). Vatan-ı Aslisine Müştak Ruh: Kamışlıktan Kesilen Ney. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, "Dinle Neylerden" Mesnevî'nin İlk 18 Beyit Şerhleri Özel Sayısı. s. 9-17.
- Konuk, A. A. (2004). *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi (Cilt 1)*. (S. E.-M. Tahralı, Dü.) İstanbul: Kitabevi.
- O Mevlevî (1972). *Mevlânâ Mesnevî*. İstanbul: Yörük Matbaası.
- Şem'î Mustafa Çelebi b. Mehmed. *Şerhu'l-Mesnevi*. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu.
- Sarı Abdullah Efendi. *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi*. TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu. URI <http://hdl.handle.net/11543/52>.
- Tahirü'l-Mevlevî. (1975). *Mesnevî Şerhi (Cilt 1)*. İstanbul: Şamil Yayınları.
- Top, H. (2011). *Mesnevî-i Mânevî Şerhi (Cilt 1)*. İstanbul: Rûmî Yayınları.